

FILOZOFSKA ANTROPOLOGIJA

Izpit

1. Oseba in njeni problemi (od rojstva do smrti)
2. Človekova simbolna sposobnost.
3. Filozofska antropologija – razmerje do drugih panog.
4. Max Scheller – Katekizem antropologije
5. Podoba človeka v starem in novem veku
6. Psihofizične lastnosti – horizontalna razsežnost
7. Psihofizične lastnosti – vertikalna razsežnost
8. Življenjske dobe
9. Bistvo človeka: oseba, svoboda
10. Pojem nesmrtnosti
11. Odnos do narave

1. Oseba in njeni problemi (od rojstva do smrti)

Po Kantu je antropologija strešna znanost.¹ Razlog je v tem, da gre pri vsem početju na tem svetu predvsem za človeka kot zavestno bitje. Človeka je treba doreči, utemeljiti, omogočiti skratka samorazumevanje.

»Če je katerakoli znanost, ki jo človek zares potrebuje, potem je tista, ki uči, kako primerno zapolniti mesto, ki pripada človeku v stvarstvu in iz katerega se lahko nauči, kaj mora biti, da bi bil človek.«

»Področje filozofije v tem svetovljansko-državljskem pomenu lahko utemeljimo na naslednja vprašanja:

- **Kaj lahko vem?** Odgovor daje *metafizika*.
- **Kaj naj storim?** Odgovor daje *moral*a.
- **Kaj smem upati?** Odgovor daje *religija*.
- **Kaj je človek?** Odgovor daje *antropologija*.

1.1. Kaj lahko vem?

Izhodiščno vprašanje človeka kot mislečega bitja je, kaj lahko ve. Vsa dejavnost, kot smo uvodoma ugotovili se začne z zavestjo, z védenjem oz. z govorico. Človek kakor misleče bitje spremlja svoje delovanje in ugotavlja, utemeljuje in določa okvir svojega **védenja**. S tem misli naprej, predvideva in preudarja.

To terja obenem tudi stalno utemeljitev védenja, kar je od Aristotela sem počela metafizika. Ta je uporabljala človekovo umsko orodje (Aristotel: *Organon*), kar pomeni, da ni enkrat za vselej določenega temelja človekovega znanja, ampak ga mora človek sproti iskati.

¹ Pojem 'strešna' lahko razumemo tudi kot temeljno, podložno, skratka znanost, ki daje podlago drugim znanostim in seveda predvsem filozofskim panogam.

Začetno znanje se sicer širi, pogloblja, dodatno utemeljuje in postavlja celo na popolnoma nove temelje, vse znanje pa je znanje človeka.

1.2. Kaj naj storim?

Vprašanje po védenju, po znanju postavlja presojo človekove zmožnosti **delovanja**: Znanje nam je potrebno, da se z njim najdemo v svetu, da lahko delujemo. Glede na to, kako človek predvidi svet, kaj in kako o njem ve, se v njem tudi odloča.

Že otroku omogoči pridobivanje znanja, ki se začne z neposredno izkušnjo s svetom in z njo povezanimi vprašanji materi ali drugim, da mu poimenujejo stvari, da se v svetu znajde in v njem deluje.

Védenje in delovanje sta neločljivo povezana in človek svoje znanje stalno dopolnjuje in na novo utemeljuje ter postavlja vedno nove zahteve, ki določajo njegovo organizacijo sveta.

1.3. Kaj smem upati?

Človek je bitje, ki z vsem svojim védenjem in delovanjem izraža upanje, da je to početje smiselno, da nečemu služi, da ne gre v prazno in tudi da imajo stvari, ki zadevajo njegovo življenje, svoj, včasih celo od neposredne izkušnje različen, globlji pomen.

Že prvo pridobivanje simbolične zmožnosti (v otroštvu), kakor bomo videli pozneje (glej *Simbolična sposobnost!*), je bistveno zaznamovano z upanjem. Izkušnjo le-tega daje otroku s čustvi napolnjeni dialoški položaj, znotraj katerega si človek to sposobnost pridobiva.

Zato je sam začetek govornice potopljen v globlji svet, ki je čustveno zlit z izmenjavo zavesti z drugim. Vse življenje človek svoje znanje in prizadevanje 'odeva' v upanje, da njegovo prizadevanje izpolnjujejo človekova osebna in družbena, a često skrita globoka hrepenenja in teženja po smislu in izpolnitvi.

Ta izpolnitev je tesno povezana z ovrednotenjem drugega človeka. Govornica zato ni le potek besed ampak izmenjava zavesti, ki tako odpira neslutene zaklade človeškega bogastva, pa tudi njegove prepade. Znanje in delovanje nosi tako s seboj ta človeški rezervoar in njegove pasti, iz katerih se razodeva človek kot bitje in simbol **upanja**.

1.4. Kaj je človek?

Vse področje filozofije se po Kantu steka v odločilno vprašanje: Kaj je človek? Drugače povedano: znanje, delovanje in upanje človeka v vsakem neposrednem človekovem **deju** od začetka človekovega življenja (odkar se zaveda samega sebe, kolikor pa morejo psihologi ugotoviti, sega to celo v predrojstveno obdobje), spremlja vprašanje: kaj je človek?

Kako se doživljam, zavedam in nahajam samega sebe (Trstenjak: človek v hoji za samim seboj!). Čeprav vemo, da smo si razširili znanje o sebi, da smo 'spoznali svet', se vse človekovo znanje in delovanje skupaj z vsem rezervoarjem upanja vedno znova odpira kot vprašanje, kaj je človek.

Pa tudi vsako (sprotno) delovanje odpira to vprašanje, saj vse človekovo delovanje končno služi temu, da bi se z njim približal odgovoru na to vprašanje. Naj počnemo karkoli bodisi neposredno koristnega ali pa razglabljamu najbolj abstraktne zadeve in zapletena znanstvena vprašanja, vedno gre navsezadnje za to, kaj je ob vsem tem človek.

V tem smislu je antropologija znanost, ki nas stalno opozarja in vodi na ta začetek, na okvir (pokrov) vsega človeškega prizadevanja oziroma na to, da je treba vse človeško početje stalno utemeljevati. Kot poudarja Kant, ima v tem procesu vsa znanost "svojo notranjo resnično vrednost le kot *organ modrosti*".

Filozofi iščejo čarobno formulo, s katero bi razložili človekovo vsestransko razvejanost in jo spravili pod skupni imenovalec.

1.5. Utemeljitev človeka - filozofski problem

Dosedanje študije o človeku kot bitju se stekajo v ugotovitev, da se pri utemeljitvi človeka bodisi pod simboličnim ali kulturnozgodovinskim ali pozitivno-znanstvenim vidikom ne moremo ogniti osnovnemu filozofskemu problemu, da je govorjenje o človeku kot celoti oziroma govorjenje o človeku kot osebi filozofsko vprašanje.

Med (filozofsko) bitji kot bitji je namreč človek edino bitje, ki si zastavlja vprašanje o samem sebi in ki mora na to vprašanje tudi odgovoriti z "modelom" človeka. Filozofska antropologija to vprašanje še bolj kakor druge filozofske panoge jasno zastavlja kot problem filozofskega izhodišča.

Raziskovanje človeka kot bitja odpira in pokaže šele njegovo neulovljivo odprtost. Ostajamo razpeti na eni strani med prepričanje, da utemeljitev človeka ni problem, ker imamo opraviti z 'nečim neposrednim tukaj in sedaj', na drugi strani pa z dejavnostjo zavesti, da človek kot duh (subjekt) ni dosegljiv in določljiv in ga ne moremo določati kot nekaj, kar nam je neposredno na voljo, zato je človek bitje prihodnosti (Trstenjak).

Že zgodba o Adamu in Evi izraža to človekovo težnjo, da bi prišel do konca in do temeljev védenja. Ko se človeku zdi, da je ugriznil v to jabolko in postal kakor Bog, se mu svet spet razblini in vprašanje po zadnjem se spet z vso ostrino odpre. (1 Mz 3, 5).

Na drug način pove to Platon v dialogu Teajtet z zgodbo o Talesu iz Mileta, praočetu zahodne filozofije: »Tako pripovedujejo o Talesu, da je, medtem ko se je ukvarjal z nebesnim svodom in zrl proti nebu, padel v vodnjak. Zaradi tega se mu je neka šaljiva in brhka tračanska dekla smejala in mu dejala češ, hotel bi zvedeti o stvareh na nebu, medtem ko mu je še to, kar mu leži pred njegovim nosom na zemlji, skrito.«

Platon sklepa: Isti posmeh velja vsakemu, ki se spušča v filozofijo.

Razglabljanje o človeku je torej iskanje sredstev in temeljev, s katerim moremo govoriti o človeku. Gre za odnos med človekom, mišljenjem in govorico, odnos med znanostjo in mitom, med končnim in neskončnim, med človekom kot mislečim bitjem in njegovim svetom.

2. Človekova simbolna sposobnost

Vsaka kultura temelji na postavki, da se resnica pusti posebno verodostojno izraziti v **določenih simboličnih likih**, ki se zdijo mogoče v neki drugi kulturi trivialni oz. brezpredmetni.

Človek ima zmožnost, da ta sistem posredovanja resnice in resničnosti stalno oblikuje in dopolnjuje. Človek ima za to na voljo **govorico kot univerzalni simbolični sistem**, znotraj katerega človek daje ustrezne poudarke in določa besedam pomen glede na uporabnost.

Danes je uporabnost simboličnega sveta glede na medijske tehnike še posebno problematična, saj se zdi, da je mogoče vse poljubno konstruirati, čeprav vemo, da so že sofisti obravnavali to dilemo.

Simbolično označujemo človekovo sposobnost in prizadevanje, da se odtrga od verige ostale narave in si ustvarja svoj, t.j. človekov svet, ki ga zato imenujemo tudi **simbolični svet**.

Simboličnost zaznamuje človeka v primerjavi z drugimi bitji kot enkratno bitje na svetu, ker je z njo sposoben graditi svoj lastni (osebni) svet.

Problemi razumevanja človekove simboličnosti se zaradi kopičenja podatkov in njihove shematske določenosti in systemske natančnosti zaostrojujejo: »Bogastvo dejstev ni nujno bogastvo misli.« Nastaja vtis, da poleg vsakdanje govorice, ki je povezana z izkušnjo negotovosti, strahu, upanja, pričakovanja itd., obstaja dokončna, jasna, 'neposredna' govorica znanosti oz. medijsko-tehnične neposrednosti in razpršenosti.

Človekova **simbolična** sposobnost izvira iz njegove različnosti od živali v dojetanju in organiziranju njegovega življenja: »jezik, mit, umetnost in religija so deli tega vesolja.« V evropskem izročilu si je to dejavnost privzela posebno filozofija, ta je dala teoretično podlago za kulturno, posebno pa znanstveno snovanje in delovanje človeka.

Simbolična sposobnost je izhodišče za etično delovanje človeka, kolikor človek po njej nenehno izhaja iz ustaljenega in ustvarja novo. Simbolično delovanje omogoča človeka kot bitje, s tem si ustvarja možnosti svojega človeškega sveta.

Ustrezno čustveno ravnotežje, posebno v zgodnjih letih človekovega razvoja, daje dobro podlago za uresničevanje oziroma razvoj človeka kot etičnega bitja. Človek namreč s svojo simbolično sposobnostjo ohranja, vzdržuje in razvija svoje človeško dostojanstvo.

2.1. Človek – bitje simbola

Bistvo simbolične funkcije je v zastopanju oziroma predstavljanju (reprezentaciji) stvari oziroma odnosov, po simbolih t.j. razčlenjenih (diferenciranih) znakih, ki so rezultat izkušnje. Človek kot subjekt oz. nosilec gradi simbolični svet oz. že zgrajeni svet simbolov (sprejeto govoric) kombinira po pravilih sistema. Znaki zastopajo nekaj, obenem pa so sredstvo, s katerim človek izmenjuje svojo izkušnjo z drugimi ljudmi.

Značilnost človekove simbolične funkcije je njena neomejenost in odprtost. Temelji v odnosnosti (relacionalnosti), s katero človek lahko povezuje posamezne elemente sistema govornice ali celo več sistemov v nove medsebojne zveze.

3. Filozofska antropologija – razmerje do drugih panog

Kot **krovna znanost** o človeku, kakor jo zahteva Kant, izpostavlja filozofska antropologija torej celostno izkušnjo človeka in vsebuje tudi moralne prvine.

Človek kot svobodno bitje teži k nravnemu delovanju. Ker je človek svoboden, ustvarja svoj svet in tako svet tudi spoznava in obvladuje, kakor pravi Fichte. Ravno antropologija s preučevanjem temeljev človeka določa tudi človekove moralne smernice za njegovo delovanje, saj posega v samo bistvo človeka in ne ostaja zgolj pri njegovih zunanjih lastnostih.

Človek kot celota je vedno dialektično posredovan s kulturo oziroma simboličnostjo govornice, po čemer se zaveda 'dvojnosti sveta', kakor pravijo fenomenologi: zavest (jaz) in zavest izkustvenega sveta, ki sta dve meji človeka.

Zato antropologija ne more in ne sme (po)enostav(lje)no po zgledu empiričnih znanosti zgolj privoliti v poenostavljeno počelo oz. temelj človeka.

Prav tako je za antropologijo pogubno zapiranje človeka tako v sterilno duhovno metafiziko na eni strani ali v posamezne pozitivno-'znanstveno' fizične izkustvene ali celo mehanske zakonitosti na drugi. Oboje ponareja človekovo celostno podobo.

Še več: taki enostranski poskusi ogrožajo človekovo bivanje, zato je potrebno antropološko (celostno) obravnavanje človeka. Materializmi, pozitivizmi in idealizmi različnih smeri posredovanost človeške narave enostransko odpravljajo in tako (enostransko) pačijo podobo človeka in ga celo ogrožajo, ker z njihovo ideologijo postaja ne-človek.

Antropologija kot 'krizna' oziroma kritična veda pa mora raziskati **razloge** za razsežnosti, norme, usmeritve in cilje človekovega življenja in delovanja. Človekovo življenje je odvisno tako od socioloških kakor od zgodovinskih razsežnosti, čeprav te same še ne ustvarjajo človeka, pač pa si po njih človek vedno znova določa **urejevalne mehanizme**, ki mu omogočajo, ohranjajo in zagotavljajo obstoj.

Te urejevalne mehanizme določa tako **osebna kakor zgodovinska izkušnja**, znotraj katere človek dojema in opredeljuje svoje naravne danosti in zato svoje bivanje doživlja vedno kot zgodovinsko pogojeno.

Antropologija, ki upošteva samo biološke izvore oziroma naravne pogojenosti človeka, zanemarija te "zunanje" historične oz. družbeno-kulturne temelje, ki sestavljajo razumevanje človeka kot celote. Takšna antropologija uvršča človeka zgolj v verigo in proces življenja oz. vsega živega, ki je **genetično** določeno.

Danes je spričo tega njena naloga, da ob podpori splošno-človeške oz. medijsko posredovane kulture postavlja take urejevalne mehanizme, ki bodo zagotavljali ohranitev in preživetje človeka.

4. Max Scheller – Katekizem antropologije

Max **Scheller** (1878-1928) fenomenološko raziskuje pojav človeka. Ko primerja človeka z živaljo, skuša utemeljiti duhovno posebnost človeka. Podobno že omenjeni antropologi Arnold Gehlen (1904-1976), Helmuth Plessner (1892-1985) in biolog Adolf Portmann (1897-1982), ki poudarja biološko posebnost človeka že v njegovi telesni zgradbi, ne samo v duhu.

Oblikovanje novejšje antropologije metodično določa primerjava človeka z živaljo. Zato antropologija pod vplivom ameriškega behaviorizma sicer upošteva človekovo obnašanje, a obenem kritizira behavioristično² ožanje (redukcijo) mentalnih funkcij zgolj na (zunanje) obnašanje.

Antropologija primerjaje človeka z rastlinami in živalmi celostno opredeljuje posebnost človekovega položaja v svetu. Razlikovalna značilnost človeka od ostalih bitij je, da ni vezan na neposredne zaznave okolja. To je za Schellerja podobno kot za Cassirerja razlog, da oblikuje človek **svoj** svet simbolično in se za razliko od živali lahko obenem po svoje odloči (distancira) od sveta in se tudi odpira svetu.

Max Scheller, utemeljitelj sodobne antropologije, vidi v sistemu "človek" naslednje druga na drugo postavljene plasti (stopnje):

1. brezzavestni, brezčutni oz. brezpredstavni čustveni gon, (po njegovem je ta mogoč tudi pri rastlinah),
2. nagon (*instinkt*), ki je privajeno vedenje po tako imenovanem poskusnem gibanju in pridobljeno z asociativnim spominom,
3. organsko vezana praktična inteligenca
4. duh, ki je po Schellerju "načelo, ki je življenju in vsakemu življenju nasploh, tudi življenju v človeku nasprotno." Ta model je sicer dokaj zapleten, razčlenitev plasti pa je koristna za nadaljnje obravnavanje razdelitve človeka.

² (John Broadus Watson:1878-1958; Burrhus Frideric Skinner:1904-1990)

5. Podoba človeka v starem in novem veku

5.1. Krščansko – judovsko izročilo

Osnovna značilnost svetopisemskega pojmovanja človeka je ustvarjenost človeka od Boga in njegova povezanost z Bogom v zavezi. Človek je kot bitje določen z Zavezo, po kateri je Bog njegov edini gospodar: "Jaz sem Gospod, ni drugega, razen mene ni Boga." "Jaz, Gospod sem to ustvaril" (Iz 45, 5, 8).

Človek je ustvarjen po **božji podobi** in če se drži tega reda in deluje v skladu z njim, se kot človek tudi uresničuje, če pa se temu upre odpira pota neredu (kaosu). Prvenstvena človekova naloga je zato slaviti Gospoda. Iz nje človek spozna, da je vse božje stvarstvo." Zgodbe so pravzaprav razvita, razširjena, slavilna izpoved Bogu, Stvarniku, ki je postala pripoved." Najbolj je to izraženo v psalmih (prim. Ps 8,3sl.) pa tudi v drugih spisih Stare in Nove zaveze.

Ta podoba človeka zajema tudi človekovo zavest o **človekovi nepopolnosti in omejenosti**, ki je podlaga za prošnjo po **odrešenju**. Že Stara zaveza govori o človekovi izkušnji krivde in greha, ki je posledica človekove nepokorščine in neposlušnosti (prim. 1 Mz 2 in 3; Job 4,7), pri čemer pri jahvistu že izstopa razsvetljenski duh, ki sicer priznava suverenost Boga, obenem pa izpostavlja človekove meje znotraj protislovnega sveta, v katerem se poraja zlo.

5.2. Podoba človeka v grškem svetu

Grki določajo osnovne pojme o človeku v **kozmičnem** redu, kjer vlada božja pravičnost, ki si jo polagoma prisvaja tudi sam človek. "In Orfej, ki nam je razodel najsvetejša posvečenja, pravi, da neizprosna in čistiljiva *Díke*, sedi na prestolu poleg Zevsa in presoja vse delovanje človeka". Človek je namreč svet v malem (gr. **mikrokosmos**).

Prav tako je človek pomanjkljivo bitje, je **Prometej** (gr. tisti, ki misli vnaprej), zato mora vse svoje delovanje predvidevati vnaprej. Tako pravi Sofoklej v mitu o Prometeju, da je človek **pomanjkljivo bitje**, ki nima po naravi dovolj za samooskrbo, ampak si mora za to prizadevati sam.

Drugače kakor v Svetem pismu je v grški kulturi v ospredju izrazita **usodnost** in tragičnost človeka. Tako pravi Ahil: "Ni bolj pomilovanja vrednega bitja kakor je človek."

Nadaljnja pomembna značilnost grške misli o človeku je **borilnost** (gr. *agón*). Urbančič po J. Burkhardu vidi to človekovo lastnost predvsem v prvotni grški filozofski izkušnji 5. stol. pred Kr., medtem ko se je človek kasneje vedno bolj 'ujel' v metafizične špekulacije.

Gre za eksistencialni boj za obstoj, povezan z grškim idealom, biti vedno prvi, najboljši, kar lepo prikazuje posebno Iliada. V še bolj prvotnem in temeljnem smislu pa to pomeni

samouresničenje človeka, rast (gr. *phýein*) njegove biti, za kar si mora človek stalno prizadevati, kakor potrjujeta posebno Nietzsche in Heidegger.

Kasneje se je izkušnja o človeku utrjevala v znanstveno-filozofski in teološki sistemski misli. Človek postaja sestavni del spoznanega sistema, ki naj bi bil zvesta podoba resničnosti.

Značilnost te podobe je objektivizacija in sistemizacija človekove podobe, ki jo je od Aristotela naprej prek Tomaža uveljavila katoliška sholastika, za njo pa posebno novoveška znanstvena miselnost.

5.3. Srednjeveška podoba

Človek v krščanstvu je **odrešeni človek**, ki oblikuje svoje življenje v odrešitvenem, osebnostnem dialogu z Bogom. Drugače od novoplatonizma in gnostično-dualističnih stališč krščanstvo vztraja pri odrešenosti celotnega človeka, se pravi duše in telesa in njune povezanosti z Bogom. Zato je tudi telo določeno za vstajenje in življenje z Bogom.

V rimskem pravu je oseba le svoboden človek, suženj nima te pravice. Krščanstvo ne dela razlike med sužnjem in svobodnim, kajti **v Jezusu Kristusu smo vsi svobodni** /prim. Rim 8, 14 sl; Gal 4,1 sl; Apd 4,32 sl./.

Kršćanstvo je že v prvih srečanjih z grškim mišljenjem /apostolski očetje, npr. Avguštin/ poudarilo vrednost, čast in dostojanstvo posameznega človeka. Združevanje krščanskega nauka in grške filozofije vpliva na sistematični način mišljenja.

5.4. Novodobna podoba človeka

Novi vek ima **človeka za središče** vsega dogajanja in poudarja njegovo subjektivnost (osebkovnost). Ta obrat je povezan z novimi **znanstvenimi odkritji**, pridobitvami in sredstvi, ki so odločilno zaznamovali nadaljnja stoletja in potrjevala človekovo samozavest.

Prihajalo je do nove organizacije družbe, začenja se meščansko-proletarska družba. E. Bloch imenuje obdobje renesanse kar "*zgodnjekapitalistični razcvet*." Človek dobiva nova orodja, s katerimi spreminja in predvsem pospešuje svoje delovanje.

Uveljavlja pa se posebno pojem splošnega (vesoljnega) človeka. Njegovi temelji so filozofski (višek doseže pri Heglu) oziroma naravnopravni. Tako pravi utemeljitelj empirizma David Hume (1711-1776): "*Človeški rod je v vseh časih in po vseh krajih tako enak, tako da nas zgodovina nič posebnega ne pouči o čem novem ali nepoznanem.*"

5.5. Moderna podoba človeka

Pomembno vlogo v spoznavanju človeka ima tudi 'običajna' vsakdanja izkušnja vsakega človeka. Ta je bila v preteklosti preprostejša, čeprav zato ne nujno individualna, saj so ljudje v preteklosti živeli bolj shematizirano življenje, z ustaljenimi navadami in običaji.

Z novim vekom se je ta podoba človeškega življenja in bivanja hitro in korenito spreminjala. Kot ugotavlja Keneth J. Gergen, je predstavo o naravnem, neposrednem človeku, ki ga je določeno vmesno obdobje nasproti sistemskemu razsvetljenskem racionalizmu skušala uveljaviti romantika, spet premagala razsvetljensko-tehnična podoba človeka, katero sta v svojih spisih kritizirala posebno Nietzsche in Heidegger.

Neslutene razsežnosti je ta nova simbolična podoba človeške resničnosti dobila z razvojem sodobnih pridobitev nizke (strojev in vozil), posebno pa pod vplivom razvoja visoke tehnike (medijskih sredstev in letal).

Svet je pod vplivom teh pridobitev danes plod načrtovanja medijskih politikov in strategov. Vsi se podrejamo tej medijski podobi, po njej oblikujemo svoje zahteve in želje, prek nje usmerjamo tudi svoje želje in hrepenenja ter skušamo prek nje najti tudi čimbolj optimalne zadovoljitve svojih življenjskih potreb.

6. Psihofizične lastnosti – horizontalna razsežnost

Človek ni samo vase zaprto bitje, ampak se njegovo področje razteza tudi v prostor. Človek kot tak je celota šele s svojim okoljem. Marx zato pravi v *Pariških manuskriptih*, da je "človek skupek družbenih odnosov", se pravi, človeka ne moremo gledati izolirano, ampak je določen s tem, kar ga obdaja. Tudi psihologi prihajajo vedno bolj do spoznanja, da je človek kot oseba "popoln šele takrat, ko gledamo nanj tudi s stališča njegovega odnosa do okolja".

Razvojna psihologija ugotavlja, da človek šele prek drugega postaja sam oziroma oseba. Spočet je po starših, po rojstvu se takoj obrne nazaj k materi, za uveljavljanje samega sebe potrebuje še druge ljudi, ki mu pomagajo, da se lahko osvobodi matere in postaja samostojen človek.

Z družbenim in naravnim okoljem človek torej oblikuje svoj svet, ki ni samo svet, v katerem živi, temveč prek simbolične obdelave njegov svet, v katerega je vpet tudi sam in šele v sobivanju z vsem oblikuje tudi podobo svoje lastne osebe.

Socialna psihologija in psihoanalitika sta pri svojih raziskavah odkrili pomembnost vodoravnega modela, kajti človekova družbena razsežnost je vezna prvina teh panog, ki jima omogoča, da človeka prikazujeta celostno. Njihova spoznanja s pridom uporabljajo v posvetovalnicah, pri kliničnem, pedagoškem, pravnem in industrijskem poslovanju.

Celostno obravnavanje človeka kot osebe je mogoče le prek družbene razsežnosti, sicer se raziskovanje izgubi v posameznosti in človek kot osebek tega delovanja postane žrtev enostranskih družbenih teorij.

Na pomembno vlogo vodoravne razsežnosti človeka opozarja študij njegovega čustvenega življenja. Čustev ni mogoče spraviti v pokončno razsežnost (vertikalno dimenzijo), ker se raztezajo čez celotno telesno-duševno razsežnost človeka, zajemajo psihomotorično in psihično plast, določa pa jih tudi fizična plast (podnebne in okoljske razmere), ki vpliva na človekovo čustveno razpoloženje. Čustva dobijo utemeljeno razlago ravno na vodoravni razsežnosti osebe.

Podobno kakor na navpični (vertikalnih) ravni tukaj ne gre za posamezna - ločena področja, temveč obsega vsako področje vidik osebnosti. Vsa tri področja je treba gledati celostno. Tudi tukaj gre v osebnostni teoriji za to, da upoštevamo zapletenost človeka ne da bi zanemarili njegovo celoto. Bolj kakor pri vertikalni razsežnosti, kjer govorimo o plasteh, ta označujemo kot področja (sfere).

7. Psihofizične lastnosti – vertikalna razsežnost

Že raziskovanje človeka terja razdelitev na enote, ki jih moramo gledati kot vpete v celotni sistem "človek". Tako pravi Satura, da je ne samo upravičeno, ampak tudi nujno, da štejemo osebo za zapleten organsko urejen sistem, ki se odziva in deluje celovito.

Kakor vsak sistem v naravi je tudi človek obdan z lastnostmi in mehanizmi, ki služijo za obrambo pred škodljivimi vplivi in za ohranitev lastnega obstoja in držijo celoten sistem v funkcionalnem ravnatežju (negativna funkcija) prav tako pa razpolaga ta sistem s silami, ki omogočajo rast posameznika (individuuma) in vodijo razvoj prirojenih sposobnosti /pozitivna naloga/.

Na človeka lahko gledamo kot na sistem. Njegova zgradba in njegovo delovanje potrjujeta, da deluje kot zelo zapleten sistem, ki deluje tako, da skrbi za svojo samoobrambo pred negativnimi vplivi okolja in vzdržuje oziroma razvija samega sebe.

V sebi ima človek moči, ki skrbijo za to, da premaguje negativne vplive in obenem ohranjajo sistem sam v ravnatežju. Zadnji dve funkciji sta negativni. Preprečujeta, da bi sistem "človek" tako od zunaj kakor tudi od znotraj doživel kako nevarnost, skratka preprečujeta, da bi se zaradi zunanjih ali notranjih vzrokov porušil ali celo sploh razpadel.

Sistem "človek" pa ima tudi pozitivno naravnost: Človek skrbi za svoje oblikovanje. S pomočjo oz. z močjo svojih naravnih lastnosti, svojih prirojenih zmožnosti sebe kot sistem izpopolnjuje in se razvija.

Naloga vsake osebnostne teorije je upoštevati te zakonitosti človeka in jih čimbolj celostno oziroma popolno vdelati v model oziroma shemo človeka. Značilnost vsakega modela naj bi bila v celostni predstavitvi vseh prvin te človekove prepletenosti (kompleksnosti) in sicer na čimbolj preprost način.

Težava je že osnovno izhodišče za razumevanje človeka, kajti sam mora izdelati svojo podobo (sam gleda nase - refleksija). To prinaša s seboj še drugo težavo oziroma nevarnost,

da to izhodišče pogleda na človeka omejuje tudi celoten model. Če npr. nekdo izhodiščno ostaja omejen le na tvarne ali le na duhovne prvine človeka, bo potem tudi celota nujno enostranska.

Prepletenost človeka je zato statična kakor tudi dinamična. Posameznih prvin zato ne smemo gledati kot izrezanih in izoliranih enot celotnega sistema, ampak imajo svojo ustrezno vlogo šele v povezavi s celotnim modelom sistema "človek".

Pri **navpični razdelitvi** je v ospredju človekova zgradba v njem samem, in sicer je ta zgradba celota, ki se urejuje kot organski proces. Plasti so dinamični vidiki te celote, sam proces (gibanje oz. nastajanje) ima znanstveno-teoretično prednost pred statičnostjo.

7.1. Fizikalna ali 'anorganska' plast

Človek je tudi kot oseba del fizikalne narave, saj je s svojim telesom podvržen vsem zakonitostim vesolja. Posebno moderne produkcijsko usmerjene civilizacijske razmere silijo človeka, da pretehta usmerjenost v zunanje pogoje življenja, ki zato določajo celotno človekovo življenjsko podobo.

Človek je s telesno pogojenostjo podvržen zakonom težnosti, podrejen je načelom gibanja teles, podvržen zakonom toplote in toplotnega gibanja (termodinamike), zakonom elektromagnetizma itd.

Sklenemo lahko, da se spodnja plast človeka izraža predvsem v vztrajnosti in prostorskosti, njena specifičnost pa se pokaže še posebej s problemom smrti.

7.2. Reflektorična plast

Druga relativno samostojna enota človeške osebe, vsaj delno ločena od drugih področij, ki pa ureja fiziološke oziroma dejavnosti, ki omogočajo, ohranjajo in urejajo življenje, pa je reflektorična plast.

Nadalje pa organizem že na reflektorični ravni izbira ter sprejema koristne dražljaje, zavrača pa škodljive in s tem varuje organizem pred prevelikimi zunanjimi vplivi.

Človek, ki je utrujen, ni več sposoben za odzivanje in tako organizem sam poskrbi za svojo zaščito, obenem stalno sprejema samo to, kar mu koristi, zavrača pa oz. se zapre škodljivim dražljajem.

Danes je to pomembno posebno v informacijski tehnologiji, v medijskih sistemih, kajti ker se človek preveč prepusti vplivom reklame, televizije itn., ni več dostopen za druge vire oz. dražljaje. Ko je namreč organizem nasičen, se zapre: postajamo utrujeni, bolijo nas oči itn.

Značilnost sistema in njegova posebna odlika je gotovost delovanja. In ravno zato lahko refleksi služijo pretežno nalogam ohranitve oz. vzpostavljanja življenjskega področja: ohranitev in varovanje življenja, ohranitev posameznika in vrste. Njihova pomanjkljivost pa je

ozka usmerjenost (tipiziranost) na določeno področje (stereotipnost, od gr. *stereos* - trden, stanovitni in *týpos* - očrt, vrsta).

Velike zasluge ima na tem področju Ivan Petrovič Pavlov, ruski psiholog in biolog, po katerem se imenujejo od takrat zelo preučevani **pogojeni refleksi**. Pavlov sicer trdi, da ima vsak človek veliko prirojenih refleksov, od katerih poznamo samo nekatere. Pri prirojenih refleksih je kakovost oz. način dražljaja že podan. Drugače je pri pridobljenih refleksih, od katerih je po njem najbolj znan tako imenovani Pavlov refleksi.

Pomembno vlogo na tej plasti ima tudi **nagon** ali **instinkt**, ki ima podobno zgradbo (strukturo) kakor refleksi. Razlika med nagoni in refleksi je ta, da refleksi stalno potekajo na enem področju oziroma delujejo zelo specifično in vključujejo le en organ, medtem ko nagoni zajemajo več organov oz. organskih sistemov, tako da nagon deluje oziroma poteka skladno ob zajetju več dejavnosti oziroma gibanj v organizmu, in sicer brez poizkušanja, torej avtomatsko (samo po sebi).

Človek je instinktivno slabo razvito bitje. Psihologi skoraj ne priznavajo človeku instinktov (nagonov). Tako preučevanje seksualnega nagona pokaže, da ni samo prirojen, ampak poteka to delovanje pri človeku tudi kot pridobljeno, zato je pri spolnem kakor pri ohranitvenem (oskrbovalnem) nagonu in tudi pri gibanju itn. težko govoriti samo o nagonski dejavnosti, vsa ta dejavnost je pri človeku tudi "kulturno" določena.

Današnja psihološka znanost priznava kot nagon pri človeku le sesalni nagon. Ta povezuje več posameznih organskih delovanjskih prvin: ustnice, ustna votlina, jezik, dihanje, požiranje. Značilno za ta nagon je, da deluje že takoj ob človekovem rojstvu, ne da bi se človek moral nanj šele privaditi.

7.3. Psihična (duševna) plast

Glavna značilnost te plasti je, da so procesi in stanja na tej ravni mogoči le na podlagi neposrednega zavestnega sprejetja teh procesov in stanj od njihovega nosilca. Človek kot nosilec teh prvin je zmožen sprejemati procese na podlagi svoje zavestne dejavnosti, s katero se obrne k samemu sebi in tako jih kot nosilec ali subjekt tudi sam oblikuje.

Drugače kakor pri prejšnjih plasteh imamo tu opraviti z mnogo bolj zapleteno sestavo posameznih dejavnikov, kakor je bilo to pri prej obravnavanih spodnjih plasteh. Duševno delovanje se začne z osnovno pobudo oziroma vzgibom (motivom, lat. *motio*: prijetna razdraženost), s katero se prične vsako duševno delovanje.

To delovanje poteka po zaznavi te pobude, ki je lahko notranja (v organizmu) ali zunanja (zunaj organizma). V zavesti se ustvarijo o tem predstave in se sproži mišljenje. Po navadi se proces nadaljuje z odločitvijo volje in ustrezno z dejavnostjo.

Ti procesi med seboj niso izolirani, ampak potekajo skupaj, se med seboj pogojujejo, prepletajo, dopolnjujejo in tvorijo kljub različnim prvinam sklenjeno celoto, ki je značilnost

duševnega delovanja in obenem tudi podlaga za to, da imamo duševno delovanje za samostojno plast v človeku.

Motive za psihične procese sprožijo torej notranji dejavniki v človeku kot nagoni in potrebe in tudi zunanji dejavniki. Tudi pridobljene navade in drže, ki nastanejo v teku človekovega življenja kot miselni vzorci in vtisi sprožijo v človeku ta osnovni vzgib, ki ga usmerja k psihičnemu delovanju.

Osnovni vzgib ima podobnost z dražljajem, ki ga poznamo na reflektorični plasti. Razlika je v tem, da je ta vzgib psihične plasti najprej bolj zapleten oziroma širši in ima zelo raznoliko vzorčno ličnost kot osnovni dražljaj na reflektorični ravni.

Zaznave so za človeka vir informacij. Človeka določajo notranje in zunanje zaznave. Ko dobivamo informacije se to godi pod tremi pogoji, kakor pravi Trstenjak:

1. Vsak dražljaj ima poseben prostorninski vzorec, "se pravi, da ima določeno prostorninsko razsežnost, četudi bi šlo le za oster vbodljaj na koničasti točki kože."
2. Vsak dražljaj ima tudi svojo časovno strukturo... Vsak začetek in konec moramo pri vsaki stimulaciji razlikovati; toda to sta že dve časovni določili." Kant je to opredelil kot zor (*Anschauung*).
3. Vsak dražljaj ima obenem sprejemljivo in nesprejemljivo sestavino. Napačno je, če pojmuje vsak trajajoč dražljaj kot sestavino posamičnih dražljajev".

Človek dobiva torej informacije najprej na reflektorični in potem tudi na duševni plasti, zaradi česar ima toliko večjo možnost odzivanja in sprejemanja svojega okolja in samega sebe.

Informacije človek preizkuša, jih raziskuje in potem prevzame oz. sprejme zase to, kar mu ustreza. Na psihični plasti je ta vir informacij toliko pestrejši in zato tudi izbira oziroma pregled toliko težji.

Osnovni vzgib psihične plasti pogojuje v človeku zaznave, ki niso torej le zunanje ampak tudi notranje. Človek prilagaja svoje delovanje potrebam in ponudbam, ki se oglašajo iz organizma in iz okolice. Tu je opazna pomembna razlika med refleksno in psihično platjo.

Medtem ko motorični dražljaji in ustrezne zaznave na reflektorični plasti potekajo po ustaljenih shemah, so zaznave na duševni ravni podvržene stalni zavestni kontroli, ki omogoča, da jih človek prilagodi oz. jih sprejema glede na svoje potrebe.

8. Življenjske dobe

Človek raste in se razvija posameznim **življenjskim dobam** primerno. Na osnovi tega ločujemo tri dobe človekovega razvoja: **evolucijo** (lat. *evolútio* razvoj), **kulminacijo**, (lat. *cúlmen*, vrh) in **involucijo** (lat. *invólvo* - vdati se, pokopati, propadati).

8.1. Evolucija

Prvi del življenja: najpomembnejši cilj osebe je dozorevanje osebnosti. Pri tem potrebuje človek relativno več kakor druga živa bitja.

Biološko človek dozori takrat, ko je njegovo telo sposobno, da popolnoma uporabi svoje življenjske sile, da so popolnoma razvite njegove telesne sile, posebno sposobnost razmnoževanja. **Socialno** je človek dozorel, ko je zmožen samostojno živeti.

Evolucija je torej skupek procesov in sprememb, ki vodijo k zrelosti.

Ker je ta doba zelo natančno določena s starostnimi stadiji, na katerih se pojavljajo določeni interesi oz. spremembe, lahko natančno razlikujemo tri dobe: doba majhnega otroka, doba šolskega otroka in doba mladeniča. Vse te dobe se razvijajo čisto po določenem programu. Vsak človek se v svojem dozorevanju natančno drži tega programa.

Pri razvoju razlikujemo dve skupini vplivnih faktorjev: ena skupina poteka na osnovi **notranjih dejavnikov** (endogenih faktorjev), druga skupina dejavnikov razvoja pa prihaja od zunaj.

Prvo označujemo kot **zorenje**, drugo **učenje**. Prvo je natančno determinirano (od notranjih razvojnih dejavnikov, človekovih žlez); drugo pa je bolj poljubno (fakultativno, poteka po izbornih dejavnikih, ki so glede na odločitev posameznika različni). Tako imamo znotraj evolucije dva procesa: učenje in zorenje. Na podlagi tega lahko tudi časovno določimo posamezne interesne faze v razvoju.

8.1.1. Zorenje

Zorenje je razvojni proces, ki poteka, biološko gledano, avtonomno, po svojih notranjih zakonitostih. Ta proces je psihosomatske narave, poteka tako na duševni (psihični) kakor na telesni (somatski) ravni. V njem se izoblikujejo lastnosti oz. funkcije, ki tvorijo individuum in njegovo dokončno življenjsko izpopolnitev.

Ker je to biološki proces in ne kako avtomatsko razvijanje po natančno določenih programskih zakonitostih, čeprav tudi tukaj vladajo zakonitosti, je ta razvoj biološko svoboden, se pravi: znotraj teh določitev je vedno mogoč tudi odklon. Kakor vsa evolucija človeka, poteka tudi zorenje v treh stopnjah: **rast, diferenciacija in integracija**.

Rast je kvantitativna sprememba: telesno izoblikovanje teže in moči. Kolikšno pot napravi organizem v to smer vidimo iz primerjave med jajčecem oz. semenčico in odraslim človekom. Ta kvantitativni (kolikostni) razvoj ne poteka v enakomernih korakih, ampak v določenih skokih.

Diferenciacija poteka iz prvotno homogene, enotne človeške mase v vedno bolj raznoliko in zapleteno sistemsko celoto, ki ji pravimo človeška oseba. Prvotno so gledali na človeka kot oplojeno jajčece, kot človeka v malem, ki se potem razvija in samo kakovostno raste.

Z diferenciacijo je povezana tudi **specializacija**. To je pravzaprav druga stran diferenciacije. Čim bolj se človek specializira, toliko bolj postaja oblikovan za določene oz. posebne naloge in s tem trpi njegova celovitost.

Človek je sposoben za posebne naloge in čim bolj te razvija, tem manj ima možnosti, da ostane celosten. Specializacija prinaša večjo sposobnost za posebne naloge, njihovo hitrejše reševanje, s tem pa človek nima možnosti za druge naloge. Prav tako ni mogoče specializiranih sposobnosti enostavno preusmeriti, zato je človek manj prožen.

Integracija je proces, ki poteka skupaj z diferenciacijo in kaže težnjo spraviti oz. oblikovati osebo v celoto. Človek teži za tem, da kljub specializaciji ohrani celostnost, enotnost in povezanost vseh posameznih izoblikovanih sistemov.

Težnja za integracijo je posebno velika ob vrhunskih oz. posebno poudarjenih fazah življenjske diferenciacije: v dobi upornosti, pubertete, psihične pubertete. Takrat so otroci in mladina posebno občutljivi, raztreseni, razdeljeni.

Posebno v teh dobah je potrebna večja pozornost in podpora, da je človek sposoben samega sebe integrirati. Vedno obstaja nevarnost razpada osebnosti in s tem shizofrenija.

8.1.2. Učenje

Učenje, pravi Trstenjak, je *"bolj ali manj trajno spreminjanje vedenja, ki nastopa kot posledica izkušnje. Lahko bi tudi rekli: učenje je vsaka bolj ali manj stalna sprememba vedenja, ki je posledica izkušnje, ne zorenja."*

Pod vplivom ameriške psihologije pojmuje danes učenje v najširšem smislu.

Razlika glede učenja pa je, da se **žival malo** priuči, medtem ko **človek neprimerno več**. Posebna veja psihologije, ki se ukvarja z učenjem, raziskuje učenjske prvine kot spomin, spominjanje, ohranjanje (podatkov), pa tudi procese pogojevanja, spodbude, generalizacije, diskriminacije itn.

Učenjska psihologija je po Trstenjaku danes dosegla že veliko, vendar ji manjka še da bi napovedovala prihodnost in brala človekove misli, to pa se za zdaj izkaže za bolj ali manj ponesrečen poizkus.

Osnovne značilnosti učnega procesa pri človeku vidi današnja psihologija v naslednjih dejavnikih:

1. **Preprosto zaznavanje**: Čutne zaznave so najosnovnejši učenjski momenti. Tudi sistematsko učenje kasneje gradi na tej osnovi. Človek si sistematsko zbira zaznave in si jih "vtiska" v spomin.

2. **Asociacija**: Človek pri svojem učenju povezuje posamezne vtise oz. dražljaje in jih urejuje po posebnosti in raznolikosti.

3. **"Poizkus in zmota"**: Asociacija in "preprosto zaznavanje" peljeta k pridobitvam in

odkritjem uspešnih načinov vedenja in zavračanja neuspešnih, nekoristnih. Človek ima na podlagi poskušanja zmožnost, da opusti to, kar mu ne koristi in sprejme to, kar se je po izkustvu pokazalo kot dobro. Današnja doba pa se posebno odlikuje po tem, da človek, posebno mlad, teži za tem, da pride do lastnih izkušenj.

4. **Vpogled in razumevanje.** Kolikor starejši je človek tem bolj si hoče prihraniti izkušnje, zlasti neprijetno eksperimentiranje je starejšemu človeku nadležno, ker nima več toliko energije. Na osnovi dosedanjih spoznanj in miselnih ter delovnih mehanizmov tvori človek s svojo duhovno zmožnostjo nove poglede in nova spoznanja, ki določajo potem tudi njegovo delovanje.

Vsi štirje momenti učenja ne povedo še ničesar seveda o globini in vplivu učenja na osebni razvoj, vendar so to odločilni dejavniki za tvorbo osebnosti, kolikor ta ni podana že z dednostjo.

Obe skupini evolutivnih dejavnikov: zorenje in rast ter učenje pa se v toku rasti osebe prepletajo v nekih ritmičnih zaporedjih. Posamezne dobe človekove rasti se odlikujejo s posebnimi impulzi teh dejavnikov. Na osnovi tega ločimo pri človekovem razvoju v prvi fazi (v evolutivni oz. rastni fazi) tako imenovani:

8.2. Kulminacija

Od dosežene socialne zrelosti (okoli 25. leta) pa do **klimakterija** (okoli 50. leta) nastopi doba viška človekovega življenja. Tu lahko govorimo o krizi srednjih let.

8.3. Involicija

Po življenjskem obratu, ki nastopi v dobi klimakterija, preneha vsaka telesna rast. Prav tako postaja telo tudi vedno manj sposobno za regeneracijo, za obnavljanje. S tem začno pojemati tudi telesne sile. Kljub temu pa je dejstvo, da so v tej dobi po navadi nastopali svojo kariero politiki, vojaki in religiozni voditelji.

Danes se tudi to spreminja, ker se življenje odvija hitreje, tako da so starejši ljudje med 45 in 60 leti že manj sposobni slediti hitremu tempu življenja.

Za to dobo je značilna vedenjska uglajenost, čustveno ravnovesje in duhovna moč.

V tem času so delavni misleci, ki po navadi pišejo svoja najbolj zrela dela, ne sicer najbolj "revolucionarna", pač pa najbolj "zgrajena". Ljudje v teh letih postanejo izkušeni.

V starostni dobi razlikujemo dobo **predstarosti** (60 -70) ter **starostno** dobo nad 70. letom, ko nastopijo pojavi, ki kažejo znake, da človeku popuščajo življenjske moči, kar predstavlja za človeka velik problem. V tej dobi nastopi pojav samopotrjevanja človeka, ki se kaže v tem, da je človek posebno občutljiv za priznanje.

Poseben problem pomeni za **človeka upokojitev**. Ta je kritična takrat, ko človek ne najde

zase nobene primerne in njemu veselje vzbujajoče zaposlitve. Ta pojav predstavlja za družbo nalogo in obveznost, da najde takim ljudem neki status, v katerem bodo kljub svoji upokojitvi družbi ostali koristni na način, ki ustreza njihovim zmožnostim.

Zadnji stadij človekovega življenja je zaradi pojemanja moči ponovno veliko srečanje z vprašanjem o **smislu življenja** v vsej njegovi zapletenosti. Ni mogoče gledati smisla življenja samo v rasti osebnosti, ker s tem zanikamo smiselnost odmiranja osebnosti.

Prav tako ni mogoče gledati človekovega življenja samo v tej osebnostni luči kot na izpolnitev njegove osebnosti, čeprav samo eshatološko, kajti s tem zanikamo smiselnost njegovega biološkega razvoja, smiselnost razvoja vseh plasti.

Človekovo življenje pa je ob tem posebno v starosti postavljeno pred nalogo utemeljiti vse v celoti in dati vsakemu posameznemu delu njegov smisel in posebno najti smisel tudi v razpadanju, v propadanju moči, v pojemanju življenjske dejavnosti.

9. Bistvo človeka: oseba, svoboda

Kakor že rečeno, se sodobno reševanje človekovih temeljnih vprašanj steka v pojem človekove osebe. Kakor vse drugo pri opredelitvi človeka ima tudi opredelitev pojma osebe filozofsko določitev, ki je odvisna od vsakokratnih filozofskih izhodišč. Tako je tudi pojem osebe, kakor jo pojmuje danes, v zgodovini nastajal pod ustreznimi družbeno-filozofskimi pristopi oziroma pogoji.

Problem človekove svobode zaposluje človeka že od njegovih začetkov, saj pisni viri potrjujejo, da so ljudje v vseh časih iskali okvire in možnosti svojega delovanja znotraj naravnih in družbenih nujnosti. Človek je vseskozi doživljal izzivalno silo narave, ki ogroža njegove življenjske možnosti in mu onemogoča uveljavljanje svobode.

Prvotne družbe so imele bolj urejena medsebojna razmerja, zato še niso potrebovale "družbenih pogodb," kar je značilno za novoveško individualistično oziroma liberalistično družbo.

Kljub temu pa se v vseh družbah postavlja problem človeka kot svobodnega bitja, ki pa kot družbeno bitje obenem potrebuje tudi ustrezno urejanje medsebojnih razmerij tako, da bo človekovo osebno svobodo mogoče ustrezno regulirati in dosežati skupno dobro za vse ljudi.

Pojem svobode izraža človekovo bistveno **odprtost in negotovost** njegovega ravnanja ter težnjo, da bi to ravnanje uredil, obvladal in tako dal zanesljive temelje človekovemu ravnanju.

Filozofsko je problem oziroma značilnost svobode poseben način človekovega ravnanja, ki ga razlikuje od vseh drugih živih bitij. Človek lahko deluje po svoji volji, kar pomeni, da lahko motive delovanja sam usmerja, medtem ko so motivi drugih bitij avtomatski (gr. *automaton*, samodejno, iz lastnega nagiba). Zato je po Schopenhauerju **opredelitev "svobodno presojanje - neudeleženo oz. nepomešano** (ne dobro ne slabo) - *liberum arbitrium*

indifferentiae edino določeno, trdno in odločno tisto, kar imenujemo svobodna volja".

Opredelitev pomeni, da je človek neoviran od kakršnihkoli dejavnikov pri delovanju. Seveda to ne pomeni, kar bo razvidno iz nadaljnjega pregleda tega problema, da človek deluje nekako v zraku, prost vsega, ampak pomeni, da je človek pri svobodnem delovanju sposoben **po svoje presojeti in izbirati motive** svojega delovanja.

Raznoliki pogledi odsevajo več vidikov človekovega svobodnega delovanja.

1. Večina avtorjev izhaja iz postavke, da je **svobodna volja posebnost človeka** v primerjavi z drugimi bitji.
2. V srednjem ter še v zgodnjem novem veku avtorji izpostavljajo **povezanost svobodnega delovanja človeka in Boga (angelov)**.
3. Avtorji se strinjajo, da je svobodno delovanje vezano na nujne! pogoje človekovega bivanja v svetu. Zato je svoboda sicer nasprotje nujnosti ali naključje, ki vlada v naravi (Grki), razlikuje pa se od delovanja ostale narave po **značilnem preklopu, ki ga zmore človek iz sebe (volja)** in v tem je posebnost svobodnega ravnanja človeka.
4. Avtorji opozarjajo na **družbene določenosti človekovega delovanja (politična svoboda)**, ki je posebno v novem veku postala vedno večji problem. Zaznavajo ga filozofi moderne od J. Locka naprej, ki ugotavljajo, da je novoveški individualizem in liberalizem treba kanalizirati v skupno voljo (Rousseau: contract social).

Satura pravi, da je "zares težko spraviti na skupni imenovalc vse vidike, ravni, korenine in oblike svobode ali izdelati preprosto teorijo, v kateri bi našli vsak svoje mesto" in vidi (v zgodovini) pet modelov pojmovanja svobode:

1. Mnogi pojmujejo svobodo v tem pomenu, da velja v naravi strogi red deterministične zakonitosti, medtem ko je človek ravno v svojem delovanju svoboden, **izvzet iz determiniranosti**, kar je dokaz njegove svobode.
2. Drugi pojmujejo svobodo kot **spontanost**. Vsaka dejavnost, ki poteka spontano iz svojega notranjega impulza je svobodna. Tako so npr. romantiki povečevali naravnega človeka, ki v svojem ravnanju ni obremenjen z raznimi predpisi, normami in drugimi okorenlostmi iz preteklosti. Otrok npr. lahko še spontano seže po sladkorju.
3. Tretji model je tako imenovana **izbirna svoboda**. Svoboda volje je v tem, da lahko izbira med mnogimi možnostmi. Človek je gotovo zmožen izbirati med možnostmi, ki se kažejo v njegovem delovanju.
4. Četrty model svobode izhaja iz 'bistva' svobode, ki ga Satura vidi v spoznanju in **vpogledu** ali pa v zavestnem dojetju odnosov. Gotovo obsega svoboda tudi dojetje odnosov in njihovo zavestno sprejetje. Vendar ni samo to. Engels ugotavlja, da je Hegel prvi dojel pojem svobode, ker je videl njeno bistvo v dojetju odnosov, kar sta razlagala Marx in Engels kot dojetje naravnih in družbenih zakonitosti.
5. Peti model svobode vidi njeno bistvo v **svobodi od vseh nevrednosti**. Človek, ki je prost vseh negativnosti, je lahko neudeležen. Ta model naj bi zagovarjalo tudi krščanstvo: svoboda odrešenih božjih otrok, vendar je kristjan vedno grešnik in pravičnik. Človek je torej svoboden, če nima strahu, bolezni, bolečine.

10. Pojem nesmrtnosti

Smrt je psihološko in medicinsko zelo kompleksen in zelo zapleten problem. Ugotovljeno je, da človek umira, zadnje čase se psihologija veliko ukvarja s problemom smrti, posebno pa s stanjem človeka po smrti (parapsihologija). Razlog je tudi v tem, da družba moderne izriva smrt iz svoje družbene zavesti.

10.1. Smrt

Klinična medicina lahko ugotavlja le (novo) stanje: nobenega dihanja, nič več srčnega utripa, čeprav je še neko minimalno življenje, potem pa lahko tudi natančno merjenje (zdravniški pregled) potrdi, da ni več znakov življenja, kar pomeni, da govorimo o klinični smrti. V nekaterih primerih je mogoče še ponovno oživljanje (reanimacija).

Če pa so pomembni organi npr. možgani, kjer nastopijo nepopravljive poškodbe že šest minut po klinični smrti, poškodovani, potem ni mogoče spremeniti ničesar več. Danes se s transplantacijami dajo nadomestiti tudi pomembni organi kakor srce, pljuča itd., okvare možganov pa so za zdaj nenadomestljive.

Po klinični smrti nastopi propadanje telesa. 6-8 ur po klinični smrti nastopi otrditev telesa. Po dveh dneh pa začne človek **razpadati**, najprej občutljivejši deli (kri, drobovje itn.), potem se posamezne snovi med seboj pomešajo in telo začne trohneti in razpadati v prvine: amoniak, žveplene in ogljikove snovi.

Glavni problem smrti, ki spremlja človeka vse življenje, navdihuje človekovo raznovrstno snovanje in se z vso ostrino pokaže ob smrti ter preseže medicinske in sploh vse pozitivno-znanstvene okvire.

Človek se sprašuje, kaj je temeljno človekovo duhovno življenjsko počelo. Kajti ob smrti nekaj odide iz človeka in sicer to, kar človeka drži v enoto. Celo v času komunizma so govorili o posmrtnih ostankih, kar pomeni, da po smrti nekaj "gre iz človeka". Po drugi strani pa se je sistem trudil z balzmiranjem herojev na zemlji zagotoviti njihovo večno slavo, to bivši komunisti nadaljujejo tudi v postkomunizmu.

Skrivnost smrti preučuje vsa zgodovina človeštva in posebej zgodovina filozofije. Ključno vlogo ima problem smrti in nesmrtnosti duše pri Platonu, zato ne pravi zaman Alfred North Whitehead (1861-1947), da "je celotna zgodovina zahodne filozofije serija navedkov k Platonu." Umiranje in smrt je ključna prvina Heideggerjeve eksistencialne filozofije: človek je bitje za smrt.

10.2. Nesmrtnost

Problem nesmrtnosti človeške duše je prek Platona zaznamoval tudi razprave v krščanstvu, ki je 'platonistično' videnje nesmrtnosti človeka prevzelo kot sprejemljivo orodje: Duša, ki je na

poti v nebo, domov k svojemu Očetu.

To je tudi dobra popotnica za vsako refleksijo o smrti in nesmrtnosti: Človek je vso svojo zgodovino to vprašanje tesno povezoval z religijo.

Oglejmo si najprej **Ušeničnikove razloge za nesmrtnost duše**. Ta ugotavlja, da nesmrtnost priznavajo vsi ljudje in vsi narodi in vidi trojne razloge za nesmrtnost duše:

1. Metafizika nesmrtnosti

Duša je netvarno bitje. Kar je netvarno, ne more preminiti, duh ima trajnost. Prav tako tudi Bog ne uničuje tega, kar je ustvaril.

2. Psihologija nesmrtnosti:

Človekovo teženje po sreči je splošen pojav v vseh človeških kulturah. Iz tega lahko sklepamo, da je človeška duša usmerjena v neskončno. Taka neskončna težnja pa mora nujno imeti izpolnitev; take izpolnitve pa ni v končnem ampak samo v neskončnem. Tega torej človek ne more doseči na zemlji, ampak le v pozemeljskem življenju v neskončnosti, pri Bogu. To pomeni, da mora duša imeti neskončno razsežnost, biti mora nesmrtna. Za Kanta je to eden izmed najbolj trdnih dokazov za Boga, kar obenem vsebuje nesmrtnost duše.

3. Zgodovina nesmrtnosti:

Zgodovina nesmrtnosti dokazuje prepričanje večine narodov, ki verujejo, da obstaja nesmrtnost; Ušeničnik navaja primer pri črncih Bantu: "Čas je prišel, noči se; jetnik je prost in gre na oni stranski breg, ne da bi zrl nazaj ... Oj oče, oj oče, zakaj zapuščaš svoje ognjišče? Mož gleda sedaj nevidne reči".

Na svetu se danes povečuje težnja k spiritualizmu. Kljub temu pa imajo povsod, celo na Kitajskem, religiozne predstave o življenju po smrti (seveda pa tudi v evropskem krščanskem okolju) še neko težo. **Nesmrtnosti ni moč dokazovati, ker za to v Kantovem smislu nimamo za idejo nesmrtnosti duše nobene izkustvene podlage.**

11. Odnos do narave in kulture

Človeka kot simbolično bitje določa kultura. Franz-Peter Burkhard pravi, da je kultura temeljni pojem človeka, saj je vse, kar človek počne, bodisi z vsakdanjo dejavnostjo ali z znanostjo in drugimi dejavnostmi najlažje spraviti pod pojem kultura.

Človek je kulturno bitje in vse, kar počne, dela le prek kulture. Simbolična določenost človeka je osnova za kulturno snovanje, saj se človekovo dejavnost le tako razodeva v kulturi. Kultura torej označuje vse, kar zadeva človeka. Ernst Cassierer je naslovil svojo razpravo o človeku "*Poskus o človeku. Uvod v filozofijo kulture.*"

Pojmovni par narava-kultura je osnovni določitelj človeka kot simboličnega bitja. Podobno kakor pri drugih mejnih parih opredelitve človeka (telo-duša, individualnost-socialnost itn.) je odločilna človekova sposobnost, da razume sebe in druga bitja na tem svetu in se torej refleksivno distancira do njih.

Podobno kakor pri obravnavi odnosa telo-duša tudi pri odnosu narava-kultura ugotavljamo, da gre za dvojnost, vendar je ta dvojnost izraz človekove sposobnosti, da se 'podvoji', da dejansko pri njem nikoli ni same narave, ampak je narava vedno kulturno oblikovana, ker

človek kot duhovno bitje z zavestnim dojemanjem vse stvarne stvari povezuje v svoj simbolični svet.

Osnovni antropološki razpon človeka kot takega dovoljuje, da gremo le prek narave h kulturi in narobe, zato sta oba mejna pojma. Takšna opredelitev pa temelji na postavki, da ne gre nikoli za surovo naravo, temveč že vedno obdelano kulturo. Človek je že vedno kulturni človek, ki izhaja iz nekih naravnih in kulturnih danosti in jih tudi vedno znova (od svojih začetkov) kot duhovno bitje sprejema in osvaja. Nekateri iz tega razloga pojma narave in kulture razlagajo tudi aristotelsko kot možnosti in dej.

Narava-kultura je podlaga človekovega delovanja in sploh človekovega uresničevanja.

KAZALO:

1. Oseba in njeni problemi (od rojstva do smrti).....	4
1.1. Kaj lahko vem?.....	4
1.2. Kaj naj storim?.....	5
1.3. Kaj smem upati?.....	5
1.4. Kaj je človek?.....	5
1.5. Utemeljitev človeka - filozofski problem	6
2. Človekova simbolna sposobnost.....	7
2.1. Človek – bitje simbola.....	8
3. Filozofska antropologija – razmerje do drugih panog.....	8
4. Max Scheller – Katekizem antropologije.....	9
5. Podoba človeka v starem in novem veku.....	10
5.1. Krščansko – judovsko izročilo.....	10
5.2. Podoba človeka v grškem svetu.....	10
5.3. Srednjeveška podoba.....	11
5.4. Novodobna podoba človeka.....	11
5.5. Moderna podoba človeka.....	12
6. Psihofizične lastnosti – horizontalna razsežnost.....	12
7. Psihofizične lastnosti – vertikalna razsežnost.....	13
7.1. Fizikalna ali 'anorganska' plast.....	14
7.2. Reflektorična plast.....	14
7.3. Psihična (duševna) plast	15
8. Življenjske dobe.....	16
8.1. Evolucija.....	17
8.1.1. Zorenje.....	17
8.1.2. Učenje.....	18
8.2. Kulminacija.....	19
8.3. Involucija.....	19
9. Bistvo človeka: oseba, svoboda.....	20
10. Pojem nesmrtnosti.....	22
10.1. Smrt.....	22
10.2. Nesmrtnost.....	22
11. Odnos do narave in kulture.....	23

Avtor: Aleš Pečavar
Urednik: Damjan Debevec
Filozofska antropologija – Izpit
Ljubljana, junij 2004

VIR:

Prof. Juhant – Filozofska antropologija (skripta)

OPOMBE:

V tekstu so možne pravopisne in pomenske napake. Uporaba na lastno odgovornost.